

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مكي
MRT.com

١٤١٨ هـ - ٢٠١٤ م

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

عنوان:

ماهیت و آثار حقوقی بیمه حوادث و درمان اشخاص

استاد راهنما:

دکتر هدایت الله سلطانی نژاد

استاد مشاور:

دکتر جان علی محمود صالحی

نگارنده:

رحیم هادی پور

تابستان ۱۳۸۸

۱۳۸۸ / ۷ / ۱۶

لایحه اطلاعات مرکز علمی بزرگ
تعمیرات مرکز

۱۲۱۵۲۸

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای رحیم هادی پورامیر حاجیلورشته: حقوق خصوصی تحت

عنوان پایان نامه: ماهیت و آثار حقوقی بیمه های حوادث و درمان

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۳۸۸/۴/۲۳ تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۸ با حروف همیده با درجه: عالی بسیار خوب خوب قابل قبول دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
آقای هدایت الله سلطانی نژاد	استاد راهنما	استاد یار	
آقای جانعلی محمود صالحی	استاد مشاور	استاد یار	
آقای محمد صالحی مازندرانی	استاد ناظر	استاد یار	
آقای مهدی حسن زاده	استاد ناظر	استاد یار	
آقای مصطفی فضالی	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	استاد یار	

رئیس امور آموزش و تحصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء:

شماره:

قم، جاده قدیم اصفهان،

دانشگاه قم

کد پستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱

تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱

دورنویس:

پاویت آموزشی ۲۸۵۵۶۸۴

پاویت اداری ۲۸۵۵۶۸۶

پاویت دانشجویی ۲۸۵۵۶۸۸

به یاد پدر بزرگ، مادر بزرگ و پدر بزرگوارم که در دل تیره خاک آرمیده‌اند.

تقدیم به مادر و همسر م که زحمات زیادی برای اینجانب متحمل شده‌اند.

حمد و سپاس خدای را سزاست که لطف و رحمتش بی‌همتاست.

آیه ۱ سوره التغابن

من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق

کسی که از مخلوق قدرانی نکند از خالق هستی قدردانی نکرده است.

تقدیر و تشکر

حال که بالطف و مرحمت حضرت حق، این پایان‌نامه به انجام رسید؛ به‌رسم ادب، برخود لازم دانستم از عزیزانی که اینجانب را در کسب علم و به نتیجه رساندن این پژوهش مساعدت و یاری نموده‌اند، از جمله: کلیه معلمان بزرگوارم در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر و اساتید و کارکنان محترم دانشکده حقوق دانشگاه قم به‌خصوص آقایان دکتر مصطفی فضائی، دکتر ابراهیم عبدی‌پور و احمد شفاهی و هم‌چنین آقایان دکتر هدایت الله سلطانی‌نژاد و دکتر جان‌علی محمود صالحی اساتید راهنما و مشاور که با بزرگواری تمام به گسترش و انتقال مفاهیم همت نموده‌اند و آقایان دکتر محمد صالحی مازندرانی و دکتر مهدی حسن زاده، اساتید دارو که با نقد منصفانه، مرا در اصلاح این پژوهش همیاری نمودند تشکر دارم. هم‌چنین از مسؤولین محترم پژوهشکده بیمه مرکزی ایران، به‌ویژه گروه اشخاص و کارکنان کتابخانه پژوهشکده بیمه مرکزی و از تمامی کسانی که در تدوین این پژوهش مرا یاری نمودند و از ذکر نام آن‌ها به‌لحاظ رعایت اختصار معذورم تشکر نمایم.

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی ماهیت و آثار حقوقی قرارداد بیمه حوادث و درمان است. سؤالی که در این خصوص مطرح است این که از نظر حقوقی ماهیت قرارداد بیمه حوادث و درمان چیست و چه آثار حقوقی بر آن بار می‌شود. در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای و بر مبنای تجزیه و تحلیل آیین‌نامه بیمه‌های حوادث و درمان و رویه عملی شرکت‌های بیمه استفاده شده است. قرارداد بیمه حوادث عبارت از عقدی است که به موجب آن ریسک‌های فوت، نقص عضو و از کارافتادگی ناشی از حادثه به‌عنوان ریسک‌های اصلی و هزینه‌های پزشکی و دارویی ناشی از حادثه به‌صورت ریسک‌های تبعی مورد تأمین قرار می‌گیرد. و قرارداد بیمه درمان عبارت از عقدی است که پرداخت آن بخش از هزینه‌های بیمارستانی و جراحی ناشی از بیماری، حادثه و نیز سایر هزینه‌های اضافی تحت پوشش است که توسط بیمه‌گر اول (مانند سازمان‌های بیمه خدمات درمانی و تأمین اجتماعی) جبران نشده است. قراردادهای بیمه حوادث و درمان به عنوان یکی از اقسام عقود، تحت شمول عموم ماده ۱ قانون بیمه قرار می‌گیرند، و از قانون بیمه، قانون تأسیس بیمه مرکزی و بیمه‌گری، شرایط عمومی بیمه حوادث و درمان، هم‌چنین قواعد عمومی قراردادها تبعیت می‌کنند. بررسی دقیق و تحلیل مقررات ذکر شده بیانگر این واقعیت است که از نظر حقوقی ماهیت تمام اقسام قراردادهای بیمه حوادث و درمان با وجود ماهیت خاص و تنوعی که دارا هستند واحد بوده و، در زمره عقود مستقل و معین غیر از عقود ذکر شده در قانون مدنی محسوب می‌شود. اما این قراردادها دارای آثار حقوقی متفاوتی است و ایجادکننده حقوق برای اشخاص ثالث بوده و نسبت به طرفین قرارداد متضمن تعهدات متقابلی است. در بیمه حوادث، وجود شخص ثالث، علت عمده انعقاد قرارداد است، هم‌چنین شخص ثالث مطرح در این بیمه، متنوع بوده و ویژگی‌های منحصر به فردی دارد.

بر همین اساس آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد، تحلیل ماهیت تمام اقسام قراردادهای بیمه حوادث و درمان و مطالعه آثار جداگانه آن‌ها است.

کلید واژه: بیمه، بیمه حوادث، بیمه درمان، شخص ثالث، تعهدات، نمایندگی

فهرست مطالب

صفحه

۱	مقدمه
۲	اهمیت موضوع
۳	اهداف تحقیق
۳	سوالات پژوهش
۳	فرضیات پژوهش
۳	پیشینه تحقیق
۴	روش تحقیق
۴	تقسیم مطالب

فصل نخست: کلیات

۶	مبحث نخست: شناخت بیمه، بیمه حوادث، و بیمه درمان
۶	گفتار نخست: تاریخچه، مفهوم بیمه و اقسام آن
۶	الف. تاریخچه بیمه
۸	ب. مفهوم بیمه
۱۰	ج. اقسام بیمه
۱۲	گفتار دوم: بیمه حوادث
۱۲	الف. مفهوم بیمه حوادث، حادثه و خصوصیات آن
۱۵	ب. انواع بیمه حوادث
۱۶	گفتار سوم: بیمه درمان
۱۷	الف. مفهوم بیمه درمان، خصوصیات بیماری، حادثه
۱۹	ب. انواع بیمه درمان

	مبحث دوم: اصول حاکم بر قرارداد بیمه‌های حوادث و درمان و
۲۲	اصطلاحات بیمه‌های حوادث و درمان
۲۲	گفتار نخست: اصول حاکم بر قرارداد بیمه‌های حوادث و درمان
۲۲	الف. اصل حسن نیت

- ۲۴ ب. اصل نفع بیمه‌ای
- ۲۵ ج. اصل غرامت و اصل سرمایه
- ۲۸ **گفتار دوم: اصطلاحات بیمه‌های حوادث و درمان اشخاص**
- ۲۸ الف. بیمه‌گر و بیمه‌گذار
- ۳۳ ب. بیمه‌شده، ذی‌نفع
- ۳۴ ج. حق بیمه و فرانشیز و دوره انتظار

۳۷ **فصل دوم: ماهیت حقوقی بیمه حوادث و درمان اشخاص**

- ۳۷ **مبحث نخست: توصیف حقوقی بیمه حوادث و درمان**
- ۳۸ **گفتار نخست؛ جایگاه بیمه حوادث و درمان اشخاص در اعمال حقوقی**
- ۳۸ الف. بیمه عقد است یا ایقاع
- ۴۱ ب. قرارداد بیمه از منظر عقود معین یا نامعین
- ۴۵ ج. لزوم و جواز عقد بیمه حوادث و درمان
- ۵۰ د. معاوضی بودن بیمه حوادث و درمان
- گفتار دوم: اوصاف بیمه حوادث و درمان از نظر عهدی و منجز بودن عقد و احتمالی و اتفاقی بودن شرط ضمن آن و استمراری، الحاقی، ارشادی و تشریفاتی بودن آن**
- ۵۳ الف. عهدی و منجز بودن عقد بیمه حوادث و درمان
- ۵۳ ب. احتمالی یا اتفاقی بودن شرط ضمن عقد
- ۵۹ ج. استمراری بودن عقد بیمه حوادث و درمان
- ۶۱ د. الحاقی، ارشادی و تشریفاتی بودن بیمه حوادث و درمان
- ۶۷ **گفتار سوم: ماهیت حقوقی تعهد به نفع شخص ثالث**
- ۶۷ الف. مفهوم، فروض شخص ثالث و اقسام آن
- ۷۱ ب. توصیف حقوقی تعهد به نفع شخص ثالث
- ۷۷ **مبحث دوم: شرایط انعقاد قرارداد بیمه حوادث و درمان**
- ۷۸ **گفتار نخست: شرایط عمومی انعقاد قرارداد بیمه حوادث و درمان**
- ۷۸ الف. قصد و رضا

۹۰	ب. اهلیت
۱۰۰	ج. موضوع معین مورد معامله
۱۰۴	د. مشروعیت جهت معامله
۱۰۵	گفتار دوم: شرایط اختصاصی انعقاد قرارداد بیمه حوادث و درمان
۱۰۵	الف. خطر مورد بیمه، حق بیمه و سرمایه بیمه، مدت، ابتداء و انقضا و نفع بیمه‌ای
۱۰۹	ب. تعیین اشخاص ثالث و رضایت بیمه‌شده
۱۱۱	گفتار سوم: انعقاد قرارداد توسط نماینده
۱۱۳	الف. فایده نمایندگی، انواع و شرایط تحقق آن
۱۱۴	ب. اهلیت نمایندگان
۱۱۷	ج. رابطه‌ی اطراف نمایندگی
۱۱۸	د. معامله با خود:
۱۲۲	فصل سوم؛ آثار بیمه حوادث و درمان
۱۲۲	مبحث نخست؛ اثر قرارداد
۱۲۳	گفتار نخست: تعهدات بیمه‌گر
۱۲۳	الف. اعطا تأمین
۱۲۵	ب. پرداخت سرمایه یا خسارت
۱۳۰	ج. چگونگی پرداخت سرمایه یا خسارت و میزان آن
۱۳۲	گفتار دوم: تعهدات بیمه‌گذار
۱۳۲	الف. اظهار خطر موضوع عقد بیمه در زمان انعقاد عقد
۱۳۴	ب. پرداخت حق بیمه
۱۳۸	ج. اظهار تغییر خطر در اثناء مدت قرارداد
۱۴۱	د. تعهدات مرتبط با تحقق حادثه
۱۴۹	گفتار سوم: تعهد به نفع ثالث
۱۵۰	الف. استثنای اصل نسبی بودن اثر قرارداد
۱۵۱	ب. ویژگی تعهد به نفع شخص ثالث
۱۵۲	ج. شرایط شخص ثالث

۱۶۲	مبحث دوم: خاتمه تعهدات
۱۶۲	گفتار نخست: وفای به عهد، تحقق خطر، انقضای مهلت و فسخ
۱۶۲	الف. وفای به عهد، تبدیل تعهد
۱۶۳	ب. تحقق خطر موضوع بیمه یا انقضای مدت قرارداد
۱۶۶	ج. اقاله و انفساخ
۱۶۸	گفتار دوم: فسخ
۱۶۸	الف. فسخ توسط بیمه گر
۱۷۰	ب. فسخ توسط بیمه گذار
۱۷۲	ج. نحوه اعمال فسخ و زمان اجرای
۱۷۵	د. آثار فسخ

۱۷۷ نتیجه و پیشنهاد

۱۸۲ منابع

ضمائم

۱۹۰	آیین نامه شماره ۲۳ (شرایط عمومی بیمه حوادث)
۱۹۸	شرایط بیمه غرامت روزانه عمومی بیمه نامه حوادث انفرادی
۱۹۹	شرایط بیمه غرامت روزانه بستری شدن در بیمارستان بیمه نامه حوادث انفرادی
۱۹۹	شرایط بیمه هزینه پزشکی بیمه نامه حوادث انفرادی
۲۰۱	آیین نامه شماره ۴۳ (شرایط عمومی بیمه گروهی مازاد درمان)
۲۰۸	آیین نامه شماره ۲۴ (تعرفه بیمه حوادث)
۲۱۳	آئین نامه شماره ۲۴/۱ مکمل آئین نامه شماره ۲۴، اصلاح نرخ های مندرج در آیین نامه
۲۱۴	آیین نامه شماره ۴۴ (تعرفه بیمه گروهی مازاد درمان)
۲۱۹	نمونه قرارداد بیمه های حوادث انفرادی و خانواده

مقدمه

که در آفرینش زیك گوهرند
دگر عضوها را نماند قرار

بنی آدم اعضای یکدیگرند
چو عضوی به درد آورد روزگار

مبنای تأسیس اجتماعی انواع بیمه بر اساس تعاون و اشتراک هر فرد در سود و زیان دیگر افراد جامعه است. شاید بدون اغراق بتوان ادعا کرد که سعدی شاعر نامی ایران توانسته است، چکیده و عصاره وجودی بیمه را در شعر بالا بیان کند. در روزگار قدیم که بشر در جوامع کوچک و قبیله‌ای زندگی می‌نمود، هرگاه، فردی از این جامعه دچار زیان مالی می‌گردید، در ابتداء خانواده، اقوام و قبیله به کمک مالی زیان‌دیده می‌شتافتند، و بخشی از مشکلات مالی او را برطرف می‌نمودند. این کمک‌ها همواره با احساس ترحم همراه بود. رواج جامعه شهری و گسترش روزافزون آن همراه با کم‌رنگ شدن حس قومی و قبیله‌ای شد. در نتیجه، از یک‌طرف پشتیبانی زیان‌دیده در مقابله با مصائب و مشکلات زیانبار مالی، به خانواده و اقوام نزدیک محدود می‌گشت. از طرف دیگر به دنبال پیشرفت صنعت، و ورود ماشین به زندگی بشر، خطراتی که هستی و سلامتی او را تهدید می‌کرد افزایش یافت، گسترده‌تر شدن میزان خسارت و زیان‌های مالی ناشی از صنعتی شدن جامعه، جبران زیان را از حد و توان زیان‌دیده، خانواده و اقوام نزدیک او خارج نمود. بنابراین بشر آسیب‌پذیر را مجبور ساخت تا در اندیشه‌ی چاره‌ای باشد. بر این اساس، فکر تأمین و به حداقل رسانیدن مشکلات در ذهن او به وجود آمد، در نتیجه بیمه که یکی از ابتکارات بشر است، نمود خارجی یافت. بدین ترتیب، به تدریج حس نوع‌دوستی و تعاون، جایگزین کمک به هم‌نوع در جوامع کوچک خانواده، اقوام و قبیله قرار گرفت.

قراردادهای بیمه حوادث و درمان از واقعیت‌های پذیرفته شده جوامع امروزی هستند و بررسی، ماهیت و آثار حقوقی آنها کمک خواهند کرد، تا با شناخت چستی این قراردادها در

جهت گسترش همه جانبه‌ی این عقود گام برداشته شود. این پژوهش در سه فصل جداگانه، به تحلیل « ماهیت و آثار حقوقی قراردادهای بیمه حوادث و درمان » می‌پردازد.

اهمیت موضوع

بیمه حوادث و درمان از جمله موضوعات جدیدی است که یکی از ضرورت‌های جدی در زندگی انسان‌ها، شمرده می‌شود، و به منظور تأمین‌های مورد نیاز بیمه‌گذاران در هنگام فوت، نقص عضو، از کارافتادگی و هزینه‌های معالجه و مداوای بیمه‌گذار (بیمه‌شده) به وجود آمده است. این بیمه‌ها همانند هر نهاد حقوقی، واجد ماهیت و آثار خاص و مسائل مختص به خود است، برخی از نهادهای حقوقی به لحاظ فراگیر شدن و مورد استفاده عموم قرار گرفتن، به مراتب سریع‌تر از دیگر نهادها مورد ارزیابی حقوقی قرار گرفته، مشکلات و مسائل ناشی از اجرای آن نهادها آشکار شده و راهکارهای لازم جهت رفع آن پیش‌بینی می‌گردد. هر چه استقبال عمومی در استفاده از یک نهاد حقوقی کمتر باشد، به همان میزان نیز مسائل و مشکلات ناشی از آن کمتر مورد توجه و مطالعه افراد صاحب نظر قرار می‌گیرد. بیمه حوادث و درمان نیز از جمله نهادهایی است، که کمتر مورد استفاده قرار گرفته، و به همان نسبت نیز کمتر مشکلات خود را ظاهر ساخته است. بر این اساس قراردادهای بیمه حوادث و درمان در حقوق و عرف بیمه‌ای، با ابهاماتی روبه‌رو هستند که علاقه به بررسی آن‌ها مهمترین دلایل انتخاب این موضوع به عنوان طرح تحقیق پایان‌نامه نگارنده بوده است.

به‌رغم گذشت چندین دهه از ورود بیمه حوادث و درمان، افراد جامعه به‌طور کامل با آن مأنوس نگردیده‌اند، و به‌جز بیمه حوادث سرنشین خودرو که - به‌عنوان بیمه مکمل در بیمه شخص ثالث ارائه می‌گردد- نقش بیشتری در زندگی روزمره افراد دارد، سایر افراد جامعه نسبت به امتیازات و کاربردهای این بیمه‌ها بی‌اطلاع هستند. گسترش قراردادهای بیمه حوادث و درمان و تغییر نگرش عمومی نسبت به این قراردادها، هرچند به عوامل متعددی بستگی دارد، ولی نقش قانون‌گذاری مبنی بر شفافیت و صراحت در متن این قراردادها را نباید نادیده گرفت.

قراردادهای بیمه حوادث و درمان، هرچند از لحاظ ماهیت یکسان هستند، ولی نسبت به طرفین قرارداد و شخص ثالث آثار متفاوتی دارند و به این دلیل در این پژوهش به‌صورت جمع بکار برده شده است. در این پایان‌نامه راهکارهای عملی برای گسترش بیمه‌نامه‌های حوادث و درمان ارایه و بررسی می‌شود. تا ضمن روشن‌گرایی، بستر و دستاویزی برای بحث و بررسی بیشتر پیرامون این بخش از حقوق بیمه گشوده شود.

اهداف تحقیق

هدف این پژوهش، شناسایی قراردادهای بیمه حوادث و درمان، هم‌چنین اقسام مختلف این قراردادها، تحلیل ماهیت یکسان قراردادهای بیمه حوادث و درمان و تشریح این امر است که با وجود ماهیت تقریباً یکسانی که برای آنها قابل اثبات است، این قراردادها از نظر آثار حقوقی با یکدیگر تفاوت دارند. تحلیل ماهیت حقوقی، نحوه و شرایط انعقاد قراردادهای بیمه حوادث و درمان و حقوق طرفین قرارداد و اشخاص ثالث، شرایط تحقق مسئولیت بیمه‌گر به پرداخت سرمایه یا جبران خسارت و موارد رهایی شخصی مذکور از این تعهد و شروط ضمن عقد قراردادهای بیمه حوادث و درمان از جمله نکاتی است که مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سوالات پژوهش

با توجه به موضوع پایان‌نامه که عبارت از «ماهیت و آثار حقوقی بیمه حوادث و درمان اشخاص» است. دو سوال اصلی به شرح زیر قابل طرح است

الف. ماهیت حقوقی بیمه حوادث و درمان چیست، آیا ماهیت مستقلی دارند، یا باید آن‌ها را در چهار چوب یکی از عقود معین بررسی نمود؟

ب. آثار قرارداد بیمه حوادث و درمان چیست؟

فرضیات پژوهش

برای موضوع تحقیق این پایان‌نامه می‌توان قایل به دو فرض عمده شد:

الف. قراردادهای بیمه حوادث و درمان از عقود مستقل جدید و بانام است.

ب. آثار این عقود در روابط طرفین قرارداد نسبت به بیمه‌گذار و بیمه‌گر و اشخاص ثالث (بیمه‌شده و ذی‌نفع) جنبه گوناگونی دارد.

پیشینه تحقیق

به‌طور کلی بیمه در کشور ما صنعتی جوان است، و مطالعه و تحقیق در مورد آن امری مشکل و تخصصی است. به‌رغم اهمیت و گسترش آن، چنان‌که شایسته و درخور بیمه باشد، مورد توجه و بررسی قرار نگرفته است، هرچند کتاب‌های سودمندی در رابطه با بیمه تهیه و عرضه شده است. اما اساتید، نویسندگان و محققان کمتر به ابعاد حقوقی بیمه و انواع آن پرداخته‌اند. مؤید این

ادعا تعداد اندک کتاب‌های حقوقی است، که پیرامون حقوق بیمه به‌رشته تحریر درآمده است. به‌همین دلیل شاخه‌های مختلف حقوق بیمه، در بخش اموال، مسئولیت و اشخاص که خود نیز به‌دسته‌های دیگر تقسیم می‌شود، به‌طور مختصر و گذرا در کنار کلیات بیمه مورد بررسی قرار گرفته است. حداقل‌هایی که در بحث بیمه اشخاص به‌رشته تحریر درآمده است، بیشتر، بیمه عمر را مورد بررسی قرار داده‌اند، و در حواشی آن به‌طور جزئی مطالبی پیرامون بیمه حوادث و درمان مطرح نموده‌اند. بدین ترتیب پیرامون موضوع پایان‌نامه، کتاب یا مقاله‌ای مستقل بدست نیامد، از سوی دیگر کمبود دعاوی و مسائل حقوقی ناشی از قراردادهای بیمه حوادث و درمان، و عدم گردآوری این حداقل‌ها، توسط مبادی ذی‌ربط، مشکلات و سختی پژوهش را افزایش داده است. این موضوع مؤید توجه نمودن به بیمه حوادث و درمان است. بنابراین، موضوع پژوهش برای نخستین‌بار مورد توجه قرار گرفته و تهیه می‌گردد.

روش تحقیق

در راستای فائق آمدن بر کمبود منابع، با توسل به برخی وجه اشتراک بیمه حوادث و درمان با بعضی از اقسام بیمه‌ها از جمله بیمه عمر، و اقتباس از قواعد عمومی قراردادهای، سعی گردید، با مطالعه کتاب‌ها و مقالاتی که در زمینه حقوق و کلیات بیمه، قواعد عمومی قراردادهای وجود دارد و استفاده از قانون بیمه، قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری، شرایط عمومی بیمه حوادث، شرایط عمومی بیمه درمان، تعرفه بیمه حوادث و تعرفه بیمه گروهی مازاد درمان و قراردادهای بیمه، مصاحبه با برخی از کارکنان بیمه ایران و دانا کمبود منابع تحقیق جبران شود. بنابراین در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای و تحقیق بر مبنای تجزیه و تحلیل آیین‌نامه‌های بیمه‌های حوادث و درمان و رویه عملی شرکت‌های بیمه استفاده شده است.

تقسیم مطالب

با توجه به این که موضوع پژوهش «ماهیت و آثار حقوقی بیمه حوادث و درمان» است و از طرفی خود بیمه از امور جدید و دارای اصول و اصلاحات خاصی است ضرورت چنین اقتضای نموده که در ابتداء به بیان شناخت کلی بیمه و اصول و اصلاحات حاکم بر آن پرداخته و پس از آن ماهیت بیمه حوادث و درمان طرح شده و در پایان آثار این بیمه‌ها مطرح شود بنابراین در ضمن سه فصل این پژوهش مطالعه و بررسی می‌شود. در راستای شناخت بیمه حوادث و درمان فصل نخست را به کلیات اختصاص داده و در فصل دوم ماهیت حقوقی بیمه حوادث و درمان و شرایط

انعقاد قرارداد هر دو بیمه را بیان می‌شود و در فصل سوم آثار بیمه حوادث و درمان بررسی می‌گردد.

مطالب فصل نخست؛ در دو مبحث ارائه می‌شود؛ ابتداء در مبحث نخست؛ شناخت بیمه، بیمه حوادث، بیمه درمان انجام می‌شود و بعد در مبحث دوم؛ اصول حاکم بر قرارداد بیمه‌های حوادث و درمان و اصطلاحات آن بیان خواهد شد. در فصل دوم؛ ابتداء در مبحث نخست؛ توصیف حقوقی بیمه حوادث و درمان، و در مبحث دوم؛ شرایط عمومی انعقاد قرارداد بیمه حوادث و درمان؛ هم‌چنین در فصل سوم، ابتداء مبحث نخست؛ اثر قرارداد، بعد مبحث دوم: خاتمه تعهدات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

فصل نخست: کلیات

جهت آشنایی بیمه حوادث و درمان این فصل به کلیات اختصاص یافته و در دو مبحث نخست، بیمه حوادث، بیمه درمان و اصول حاکم بر قرارداد بیمه و اصطلاحات بیمه‌های حوادث و درمان بیان می‌شود.

مبحث نخست: شناخت بیمه، بیمه حوادث و بیمه درمان

برای شناخت و آشنایی با بیمه این مبحث در سه گفتار به بیمه، بیمه حوادث و بیمه درمان اختصاص یافته است.

گفتار نخست: تاریخچه، مفهوم بیمه و اقسام آن

در این گفتار مطالبی پیرامون تاریخچه، مفهوم و اقسام بیمه مطرح خواهد شد.

الف. تاریخچه بیمه

زمان پیدایش بیمه به طور دقیق مشخص نیست. به گفته مورخان در ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد در حفاری به عمل آمده در مصر، آثاری بدست آمده که در مصر باستان، سنگ تراشان بین خود صندوقی دایر کرده‌اند، که هنگام وقوع خطر زیان‌بار نسبت به هریک از اعضا، از موجودی صندوق، خسارات وارده به وی را جبران می‌نمودند. هم‌چنین مورخان در بررسی‌های خود دریافتند که در حدود چهل یا سی قرن قبل یک نوع تعاونی همانند بیمه، میان تجار بابلی‌ها در رابطه با

جبران خسارت ناشی از ناامنی راه‌های بازرگانی وجود داشته است.^۱ قبل از ظهور اسلام پیمانی به نام حلف الفضول که شبیه بیمه اجتماعی و تعاونی بود میان جوانان مکه به وجود آمد و پیامبر نیز در آن شرکت داشت. موضوع این پیمان چنین بود که چنانچه فردی مورد ظلم واقع می‌شد، تحت حمایت اقتصادی قرار می‌گرفت.^۲

نخستین بیمه به معنای متدوال امروز، در زمینه بیمه دریایی در قرن ۱۴ میلادی در ایتالیا پدیدار شد. بیمه در گذر زمان نیز تکمیل و گسترده شد. به لحاظ ارتباطات بین کشورها، بیمه به تدریج به کشورهای دیگر که نسبت به بیمه به معنای امروزی بیگانه بودند وارد شد. قرن ۱۵ میلادی مصادف با وضع مقرراتی در خصوص قرارداد بیمه دریایی در اسپانیا است، پس از مدتی کشورهای ایتالیا، هلند و انگلستان آن مقررات را مورد استفاده قرار دادند، در سال ۱۵۸۳ میلادی اولین بیمه اشخاص (بیمه عمر) در انگلستان به وجود آمد سپس بیمه آتش سوزی پدیدار شد. قرن ۲۰ میلادی همراه با پیشرفت صنعت، تأسیس و گسترش کارخانجات، ورود ماشین آلات و وسایل نقلیه موتوری، به زندگی بشر بود و موجب بروز و افزایش حوادث به کارگران و افراد شد، و موجب پیدایش بیمه حوادث در فرانسه گردید. بیمه درمان نیز نخستین بار در سال ۱۸۸۳ میلادی توسط بیسمارک در آلمان در زندگی بشر وارد شد، در جنگ جهانی اول در سایر کشورها مانند انگلیس و کشورهای اسکاندیناوی این بیمه توسط دولت‌ها به صورت اجباری ارائه می‌گردید و در کشور آمریکا توسط شرکت‌های خصوصی به صورت اختیاری ارائه شده است.^۳

بیمه در ایران نخستین بار در سال ۱۳۹۰ هجری قمری با فعالیت شرکت‌های بیمه خارجی آغاز شد و ارائه خدمات بیمه‌ای در انحصار شرکت‌های بیمه خارجی قرار داشت. در سال ۱۳۱۴ شرکت بیمه ایران به عنوان اولین شرکت بیمه ایرانی با سرمایه دولتی تأسیس شد، سال ۱۳۱۶ قانون بیمه در ۳۶ ماده با اقتباس از قانون بیمه فرانسه تهیه و تصویب شد. این قانون ناظر بر مسائل کلی بیمه است و به صورت ویژه هیچ‌یک از انواع بیمه‌ها را مورد توجه قرار نداده است، به رغم پیشرفت‌های بیمه و ظهور بیمه‌های جدید، و بروز مسائل تازه، و اصلاح قانون بیمه فرانسه، قانون بیمه ایران بدون تغییر مانده است. قانون‌گذار صرفاً در سال ۱۳۴۷ قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان

^۱ محمد خامنه‌ای، بیمه در حقوق اسلام، (تهران: تولید کتاب {تک}، ۱۳۸۱)، ص ۱۰-۹.

^۲ احمد سیادت، حقوق بیمه و بررسی بیمه از نظر اسلام (۱)، آسیا، ۳، (بهار ۷۶): ۳۰.

^۳ علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه، (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۰) ص ۶۰۵.

وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث را تصویب نمود^۱، از سال ۱۳۲۹ هجری شمسی شرکت‌های خصوصی ایرانی به تدریج تأسیس شدند و فعالیت خود را شروع کردند. سال ۱۳۳۱ پس از مصوبه هیات دولت مبنی بر الزام شرکت‌های خارجی فعال در ایران به ودیعه‌گذاری مبلغ ۲۵۰ هزار دلار در بانک ملی ایران، و افزایش آن تا مبلغ ۵۰۰ هزار دلار، موجب تعطیلی نمایندگی‌ها و شعب شرکت‌های خارجی در ایران با استثنا دو شرکت روسی به نام یورکشایر و اینگستراخ گردید.^۲ سال ۱۳۵۰ به منظور تنظیم و تعمیم و هدایت امر بیمه و در ایران و حمایت بیمه‌گذاران و بیمه‌شدگان و صاحبان حقوق آن‌ها، هم‌چنین به منظور اعمال نظارت دولت بر این فعالیت شرکت‌های بیمه، مؤسسه‌ای به نام بیمه مرکزی ایران به صورت شرکت سهامی تأسیس گردید (ماده ۱ قانون تأسیس بیمه مرکزی و بیمه‌گری مصوب ۱۳۵۰/۳/۳۰)، و تعیین ضوابط انواع بیمه‌ها را برعهده مؤسسه بیمه مرکزی ایران قرار داد. شورای عالی بیمه به دلیل مجوز صادره در بند ۳ ماده ۱۷ قانون ذکر شده، شرایط عمومی انواع بیمه‌ها را تعیین نمود. در همین ارتباط، آیین‌نامه شماره ۲۳ (شرایط عمومی بیمه‌نامه حوادث انفرادی) و آیین‌نامه شماره ۲۴ (تعرفه بیمه حوادث) به ترتیب در تاریخ ۶۸/۸/۲۲ و ۶۸/۱۱/۱۶ به تصویب رسید و تعرفه بیمه حوادث در چند نوبت اصلاح گردید، که آخرین مرحله آن در تاریخ ۷۸/۱۱/۱۱ انجام شده است، هم‌چنین آیین‌نامه شماره ۴۳ (شرایط عمومی بیمه گروهی مازاد درمان) و آیین‌نامه شماره ۴۴ (تعرفه بیمه گروهی مازاد درمان) به ترتیب در تاریخ ۸۱/۵/۲۲ و ۸۱/۷/۱ به تصویب رسید و هر دو آیین‌نامه در چند نوبت اصلاح شده که آخرین مرحله اصلاح آیین‌نامه‌های ذکر شده در تاریخ ۸۴/۱۲/۱۵ انجام شده است.

ب. مفهوم بیمه

بیمه^۳ از زبان هندی (اردو) گرفته شده است و معنی لغوی آن ضمانت است. اصطلاح بیمه عبارت است از اطمینان، ضمانت و یا جبران خسارت در برابر خطراتی است که بیم وقوع آن می‌رود.^۴ بیمه دارای تعاریف گوناگونی به شرح زیر است.

^۱ این قانون در مورخه ۸۷/۴/۱۶ اصلاح گردید. و تحت عنوان اصلاح بیمه اجباری مسؤلیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث مصوب شد.

^۲ آیت کریمی، کلیات بیمه، (تهران: بیمه مرکزی ایران، پژوهشکده بیمه ۱۳۸۳، چاپ دهم ۱۳۸۶)، ص ۲۹.

^۳ Insurance

^۴ برای مطالعه معانی لغوی و اصطلاحی بیمه رجوع کنید به احمد جمالی‌زاده، بررسی فقهی عقد بیمه، (قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۸۱)، ص ۲۳ به بعد.

ماده یک قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶/۲/۷ در تعریف حقوقی بیمه بیان داشته: « بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می کند در ازای پرداخت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه، خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد»

برخی نویسندگان در تعریف بیمه گفته اند: بیمه عبارت است از ضمانت و پوشش گروهی سازمان یافته ای است که برای رویارویی با پیامد خطرها و ضررها و ایجاد آرامش و اطمینان و تعادل در زندگی اجتماعی و اقتصادی انسانها پدیدار شده است.^۱ هم چنین بیمه را به عنوان عملیاتی که به موجب آن یک طرف تعهد می نماید در برابر دریافت مبلغی، در صورت تحقق خطر معین به طرف دیگر غرامت بدهد تعریف نموده اند.^۲ در تعریف دیگر بیمه، عملیاتی است که در آن بیمه گر افرادی (بیمه گذاران) را که در معرض حادثه و ریسک خاصی قرار دارند، سازماندهی می کند و از محل حق بیمه های دریافتی، از بیمه گذارانی که در اثر حادثه، زیان دیده اند رفع خسارت می نماید.^۳ علاوه بر آن بیمه عملی است که به موجب آن شخصی به عنوان بیمه گر در مقابل دریافت عوضی به نام حق بیمه یا وجه اشتراک و به موجب قوانین و تعرفه های خاص جبران تعدادی از حوادث موجب خسارت (از قبیل زلزله؛ حریق و غیره) را به عهده می گیرد و...^۴ هم چنین بیمه عبارت است از توزیع و تحمیل خسارت و زیان ناشی از حادثه ای معین یا غیر معین، اتفاقی یا حتمی برای فرد یا افراد یا اموال و اشیاء به عهده ی شخص یا اشخاص غیر متضرر^۵

وجه اشتراک در تعاریف فوق عبارت است از: خطر محتمل که منجر به زیان های جانی یا مالی گردد... فردی که خطر احتمالی نسبت به آن تحقق می یابد و یا زیان مالی متوجه آن است.

۳. سازمان و یا فردی که جبران خسارت جانی و مالی ناشی از خسارت احتمالی را تضمین و تعهد می کند. ۴. دریافت وجه از افرادی که در معرض خطر احتمالی قرار دارند.

هر یک از تعاریف ذکر شده در مقام بیان بخشی از تعریف بیمه برآمده است. اما جامع و مانع نیستند، بنابراین ضرورت تعریف جامع از بیمه، احساس می شود.

^۱ جان علی محمود صالحی، حقوق بیمه، (تهران: بیمه مرکزی ایران، پژوهشکده بیمه ۱۳۸۱، چاپ دوم ۱۳۸۴)، ص ۶۷.

^۲ روزه بو، ترجمه محمد حیاتی، حقوق بیمه، (تهران: بیمه مرکزی ایران ۱۳۷۳، چاپ دوم ۱۳۸۷)، ص ۱۱.

^۳ ایرج بابایی، حقوق بیمه، (تهران: سمت ۱۳۸۲، چاپ ششم ۱۳۸۶)، ص ۲۰.

^۴ محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، (تهران: گنج دانش، [بی تا]، چاپ شانزدهم ۱۳۸۵)، ص ۱۲۲.

^۵ احمد جمالی زاده، پیشین، ص ۲۸.

تعریف برگزیده پژوهشگر: بیمه عبارت است از فعالیت شرکت‌های بیمه در هدایت و مشارکت دادن افراد در معرض خطر احتمالی مشابه، در سرشکن نمودن خسارت وارده یا پرداخت سرمایه به هر عضو و همچنین کسب درآمد شرکت‌های بیمه جهت تأمین هزینه‌ها و تحصیل منفعت با رعایت قوانین بیمه‌ای و آیین‌نامه‌های مصوبه شورای عالی بیمه مرکزی ایران خواهد بود.

ج. اقسام بیمه^۱

بیمه از جنبه‌های مختلف، به انواع گوناگون تقسیم شده است، از یک جنبه، برخی بیمه را از نظر قلمرو آن را به بیمه دریایی، هوایی و زمینی تقسیم می‌نمایند،^۲ هم‌چنین بیمه را به بیمه خسارت و بیمه اشخاص تقسیم نمودند،^۳ از جنبه دیگر بیمه را به بیمه اجتماعی و بیمه بازرگانی (خصوصی) تقسیم می‌شود.^۴ بیمه اجتماعی در ارتباط با ایجاد رفاه عمومی برای همگان یا طبقه خاصی توسط دولت‌ها ارائه می‌شود، این بیمه بر اساس تعاون و همیاری اجتماعی انجام می‌پذیرد مانند تأمین اجتماعی، بیمه روستائیان، بیمه بیماری‌های خاص. هدف از بیمه اجتماعی، کمک اقتصادی به اکثریت جامعه، به‌خصوص قشر آسیب پذیر جامعه است، بیمه اجتماعی تابع قانون بوده و افراد و قشر مورد نظر به اجبار تحت پوشش بیمه قرار می‌گیرند، و بخشی از حق بیمه توسط ذی‌نفع تأمین و مابقی آن توسط دولت یا کارفرما تأمین می‌شود.

بیمه‌های بازرگانی بر اساس انعقاد قرارداد بین بیمه‌گذار و بیمه‌گر به وجود می‌آید. برحسب اختیار هر دو طرف انجام می‌شود و تمام حق بیمه توسط بیمه‌گذار پرداخت شده و بیمه‌گر

^۱ ماده ۱ آیین‌نامه تعیین انواع معاملات بیمه و شرایط عمومی بیمه‌نامه‌ها مصوب ۱۳۵۱/۱/۲۷ مقرر می‌دارد: «انواع معاملات بیمه که مؤسسات بیمه کشور مجاز به صدور بیمه‌نامه برای آن هستند عبارتند از: ۱. انواع بیمه‌های زندگی. ۲. انواع بیمه‌های حوادث شخصی. ۳. بیمه‌های درمانی. ۴. بیمه آتش سوزی و خطرات تابعه آن از قبیل انفجار، دزدی، زلزله و سیل و سقوط هواپیما. ۵. بیمه باربری. ۶. بیمه وسائط نقلیه و مسئولیت مدنی مربوط به آن. ۷. بیمه هواپیما و مسئولیت مدنی مربوط به آن. ۸. بیمه اتومبیل و مسئولیت مدنی مربوط به آن. ۹. بیمه مسئولیت مدنی عمومی. ۱۰. بیمه مسئولیت حرفه‌ای. ۱۱. بیمه‌های تمام خطر مقاطعه‌کاری و نصب و مسئولیت مدنی مربوط به آن. ۱۲. بیمه پول در صندوق و درحین حمل. ۱۳. بیمه صداقت و امانت کارمندان. ۱۴. بیمه‌های مربوط به اکتشاف و استخراج نفت و صنایع وابسته. ۱۵. بیمه انواع دام و طیور (مصوب شورای عالی بیمه به تاریخ ۱۳۵۳/۶/۱۱). ۱۶. بیمه اعتبار (مصوب شورای عالی بیمه به تاریخ ۱۳۵۴/۹/۱۷)»

^۲ روزه بو، پیشین، ص ۵۱.

^۳ ایرج بابایی، پیشین، ص ۲۴.

^۴ احمد جمالی‌زاده، پیشین، ص ۱۱۴.